

**Comparative Studies
in Jurisprudence,
Law, and Politics**

Iran's Legislative Criminal Policy Regarding the Prohibition of Witness Information Disclosure in Comparison with the Rome Statute of the International Criminal Court

1. Dariush Khodaie Kahriz: PhD Student of Criminal Law and Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran
2. Babak Pourghahramani*: Associate Professor, Department of Educational Criminal Law and Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran. Email: pourghahramani@iau-maragheh.ac.ir (Corresponding Author)
3. Jamal Beigi: Associate Professor, Department of Educational Criminal Law and Criminology, Maragheh Branch, Islamic Azad University, Maragheh, Iran

ABSTRACT

Testimony is a religious obligation and a manifestation of civic participation in the administration of justice. Providing testimony may expose individuals to threats, endangering their security and that of their relatives and close associates. Therefore, in the domestic laws of many countries, protection against such threats is recognized as a fundamental right. One protective measure is ensuring the anonymity and confidentiality of witness information. This study aims to examine this protective measure in Iran's legislative criminal policy in comparison with the provisions outlined in the Rome Statute of the International Criminal Court. This research employs a descriptive-analytical method and is practical in its objectives. The research methodology is document-based and library-oriented. Measures related to the prohibition of witness information disclosure and maintaining their anonymity are considered in both Iran's legislative criminal policy and the Rome Statute. The Code of Criminal Procedure (2013), the Islamic Penal Code (2013), the Fourth Economic, Social, and Cultural Development Plan of the Islamic Republic of Iran, the Charter on Citizens' Rights, the Executive Regulation on Witness and Informant Protection, and the Executive Regulation of the Law on the Establishment of the General Inspection Organization are among the most significant laws and regulations in which the prohibition of witness information disclosure has been supported by Iranian lawmakers. In the Rome Statute, provisions for the prohibition of witness information disclosure are mentioned in articles... . An analysis of the actions and measures outlined by the Court reveals various mechanisms to prevent the disclosure of witness information. These include testimony through remote communication tools, non-disclosure of witness identities, testimony in chambers and closed sessions, and others. Among these mechanisms, the closed testimony of witnesses during preliminary investigations, testimony through electronic tools, and the necessity of ensuring their security and preventing threats are emphasized in Iranian law to counteract

How to cite: Khodaie Kahriz, D., Pourghahramani, B., & Beigi, J. (2024). Iran's Legislative Criminal Policy Regarding the Prohibition of Witness Information Disclosure in Comparison with the Rome Statute of the International Criminal Court. *Comparative Studies in Jurisprudence, Law, and Politics*, 6(4), 133-148.

© 2024 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Submit Date: 28 September 2024
Revise Date: 12 November 2024
Accept Date: 28 November 2024
Publish Date: 27 December 2024

witness information disclosure. However, other mechanisms, such as altering identity documents, are not provided.

Keywords: *Criminal Procedure, Witness, Prohibition of Information Disclosure, Rome Statute, International Criminal Court*

پژوهش‌هاک تطبیقی فقه،

حقوق و سیاست

سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال منع افشای اطلاعات شاهد در تطبیق با اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی

۱. داریوش خدائی کهریز: دانشجوی دکتری تخصصی، حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران
۲. بابک پورقهرمانی*: دانشیار، گروه آموزشی حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران. پست الکترونیک: pourghahramani@iau-maragheh.ac.ir (نویسنده مسئول)
۳. جمال بیگی: دانشیار، گروه آموزشی حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد مراغه، دانشگاه آزاد اسلامی، مراغه، ایران

چکیده

شهادت یک تکلیف شرعی و جلوه‌ای از مشارکت مدنی در اجرای عدالت است که ادای آن ممکن است فرد را آماج تهدیداتی قرار دهد و امنیت وی و بستگان و نزدیکانش را به مخاطره بیندازد. از همین رو، در قوانین داخلی بسیاری از کشورها، حمایت از وی در برابر تهدیدات به‌عنوان یک حقوق بنیادین تصریح شده است. از جمله شیوه‌های حمایتی؛ لزوم گمنامی و عدم افشای اطلاعات شاهد است که پژوهش حاضر با هدف بررسی این شیوه حمایتی در سیاست جنایی تقنینی ایران در تطبیق با مقررات پیش‌بینی شده در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به نگارش در آمده است. این تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی بوده که از منظر هدف؛ کاربردی می‌باشد. روش تحقیق نیز اسنادی - کتابخانه‌ای است. تدابیر مرتبط با منع افشای اطلاعات شهود و پنهان ماندن هویت وی هم در سیاست جنایی تقنینی ایران و هم اساسنامه رم مورد توجه قرار گرفته است. قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی، منشور حقوق شهروندی و آیین‌نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعان و آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور از جمله مهم‌ترین قوانین و مقرراتی هستند که منع افشای اطلاعات شهود مورد حمایت قانون‌گذار ایران قرار گرفته است. در اساسنامه رم نیز در مواد... منع افشای اطلاعات شهود اشاره کرد. نتایج بررسی اقدامات و تدابیر پیش‌بینی شده در دیوان نشان می‌دهد که سازکارهای متعددی برای مقابله با افشای اطلاعات شهود پیش‌بینی شده است. در این راستا؛ شهادت از طریق وسایل ارتباط دور، عدم افشای هویت شهود، شهادت در اتاق قاضی و جلسه غیرعلنی و... از مهمترین سازکارهایی هستند که در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در راستای منع افشای اطلاعات شهود و حق بر ناشناس ماندن وی پیش‌بینی شده است. از بین این سازکارها، غیرعلنی بودن شهادت شهود در مرحله تحقیقات مقدماتی، شهادت از طریق ابزارهای الکترونیکی و لزوم حمایت و حفاظت از امنیت و جلوگیری از تهدید وی در قوانین ایران با هدف مقابله با افشای اطلاعات شهود پیش‌بینی شده است. اما سایر سازکارها از جمله تغییر اسناد هویتی، پیش‌بینی نگردیده است.

واژگان کلیدی: دادرسی کیفری، شاهد، منع افشای اطلاعات، اساسنامه رم، دیوان کیفری بین‌المللی

نحوه استناددهی: خدائی کهریز، داریوش، پورقهرمانی، بابک، و بیگی، جمال. (۱۴۰۳). سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال منع افشای اطلاعات شاهد در تطبیق با اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی. پژوهش‌های تطبیقی فقه، حقوق و سیاست، ۶(۴)، ۱۴۸-۱۳۳.

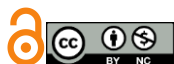
© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

تاریخ ارسال: ۷ مهر ۱۴۰۳

تاریخ بازنگری: ۲۲ آبان ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۸ آذر ۱۴۰۳

تاریخ چاپ: ۶ دی ۱۴۰۳

یکی از مهمترین ادله سنتی، مهم و شناخته شده اثبات دعوی کیفری، شهادت است و آن عبارت است از اخبار صحیح از وقوع امری به منظور ثبوت آن در دادگاه (Goldouziyan, 1995) و شاهد (گواه) هر شخصی است که اطلاعاتی را در خصوص یک رسیدگی کیفری داراست و می‌تواند آن‌ها را ارائه دهد یا پیشتر آن‌ها را در اختیار مراجع مسئول قرار داده است. بدین ترتیب؛ شاهد یک کنشگر اصلی نظام دادرسی کیفری است که نقش برجسته‌ای در سرنوشت دعوی کیفری دارد. اهمیت نقش و مشارکت شاهد در فرآیند دادرسی کیفری به حوزه‌ی «دلیل» بر می‌گردد، زیرا یکی از مهمترین ادله‌ای که در نظام‌های قضایی از آن فراوان استفاده می‌شود، تحصیل شهادت شهود است؛ بنابراین شهود با مشارکت خود در فرآیند کیفری به‌مثابه‌ی چشم و گوش دستگاه عدالت کیفری قلمداد می‌شود (Ashouri & Khodadadi, 2011).

شهادت شهود در تمامی نظام‌های حقوقی به‌عنوان یکی از مهمترین ادله اثبات مطرح شده است. توجه بیش از حد به ارزش اثباتی محتوای شهادت، پژوهشگران را از یکی از مهمترین ارکان شهادت، یعنی حفاظت از امنیت شاهد در فرآیند دادرسی مغفول ساخته است. شاهد که بار تحمل و ادای شهادت را بر عهده دارد، به‌ویژه در جرایم شدید و یا سازمان یافته همواره از ناحیه بزهکاران و یا همدستان آن‌ها در معرض تهدید، آزار و اذیت جسمی و روانی است. بدین ترتیب؛ شهود در قبال شهادت ممکن است با انواع تهدیدات و آسیب‌ها مواجه گردند؛ به‌همین دلیل هم در قوانین داخلی و هم در اسناد بین‌المللی حمایت‌های حقوقی و بالینی متعددی برای آن‌ها در نظر گرفته شده است. از مهمترین این حمایت‌ها، فراهم‌نمودن سازوکارهایی برای حمایت از حریم اطلاعاتی آنهاست. چرا که «در زمان ادای شهادت، بهترین فرصت برای گروه بزهکار می‌باشد که با شناسایی شاهد و اطلاع از هویت وی، در مقام انتقام از وی برآیند و یا با آسیب رساندن به تمامیت جسمانی او، مانع ارائه اظهاراتش شوند» (Koushki & Amini, 2017). باید توجه داشت که ترس از تهدیدات مکرر در ایجاد خطرات جسمی و روحی که به‌طور مستقیم شاهد را مورد هدف قرار می‌دهد، موجب عدم رغبت شهود به همکاری با دستگاه قضایی می‌گردد. بنابراین؛ حمایت از شاهد، مجموعه اقدامات مالی، امنیتی، آموزشی و روانشناختی است که دستگاه عدالت کیفری برای مشارکت بیشتر شهود در فرآیند دادرسی به کار می‌بندد. در فرآیند دادرسی‌های کیفری تضمین و حمایت از حریم اطلاعاتی شهود از اهمیت اساسی برخوردار است و افشای اطلاعات آن‌ها ناقض بسیاری از اصول اساسی در دادرسی‌های کیفری بوده و تدابیری برای این منظور در قوانین و اسناد بین‌المللی پیش‌بینی گردیده است. بدین ترتیب؛ یکی از تدابیر اتخاذشده برای حمایت از شهود در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی و قانون آئین دادرسی کشورمان، مخفی نگه داشتن هویت آنان است. مسئله‌ای که در این خصوص وجود دارد، سازوکارهای منع افشای اطلاعات شهود است. در واقع؛ مسئله اصلی پژوهش حاضر بررسی منع افشای اطلاعات شهود در سیاست جنایی تقنینی ایران و دیوان کیفری بین‌المللی است. سولاتی که در راستای مسئله یاد شده در مقام پاسخ به آن‌ها هستیم عبارتند از: ۱- منع افشای اطلاعات شاهد چگونه در سیاست جنایی تقنینی ایران و دیوان کیفری بین‌المللی مورد حمایت قرار گرفته است؟ چه سازوکارهایی در سیاست جنایی تقنینی ایران و دیوان کیفری بین‌المللی برای مقابله با افشای اطلاعات شهود در فرآیند دادرسی کیفری پیش‌بینی شده است؟ در تطبیق سازوکارهای پیش‌بینی شده برای مقابله با افشای اطلاعات چه اشتراکات و تفاوت‌هایی در سیاست جنایی تقنینی ایران و دیوان کیفری بین‌المللی وجود دارد؟

بند اول: حق بر منع افشای اطلاعات (در اساسنامه رم و قوانین ایران)

ماده ۶۸ اساسنامه رم به‌عنوان سند تأسیس دیوان کیفری بین‌المللی و قواعد شماره ۸۷ تا ۹۳ آیین دادرسی و ادله با موضوع حفاظت از بزه‌دیدگان و شهود و مشارکت آنان در فرآیند رسیدگی، حقوقی را برای آنان مشخص نموده‌اند. از جمله مهمترین سازوکارهایی که برای حفاظت از شهود در اساسنامه رم به‌صورت خاص مورد توجه قرار گرفته، منع افشای اطلاعات شاهد است. موضوع منع افشای اطلاعات شهود نخستین‌بار در قضیه تادیج مطرح و در بین ۵ دسته تدابیر حمایتی برای حفاظت از شاهد بیان گردید:

- ۱- تدابیری جهت عدم افشای هویت شهود و قربانیان برای متهم؛
- ۲- تدابیری جهت محرمانه‌ماندن نام و هویت شهود و قربانیان از دسترس رسانه‌ها و عموم؛
- ۳- تدابیر مربوط به جلوگیری از آسیب عاطفی مجدد به قربانی از طریق عدم مواجهه مجدد با متهم؛
- ۴- تدابیر گوناگون برای بعضی شهود و قربانیان؛
- ۵- تدابیر کلی برای تمامی شهود و قربانیانی که در محضر دادگاه شهادت می‌دهند.

در این قضیه شعبه مزبور رأی داد تا هویت تعدادی از قربانیان و شهود برای همیشه از متهم و وکیل او مخفی بماند. بعداً شروط پنچگانه مزبور در قضیه بلاسکیچ (۱۹۹۶) نیز مجدداً مورد تأیید قرار گرفت (Amerasingh, 2005). اساسنامه رم، به نوبه خود به موضوع ادای شهادت، مقدمات آن، اقدامات حفاظتی درخصوص شهود و سایر مسائلی که پیرو ادای شهادت در یک دادگاه کیفری بین‌المللی مطرح می‌گردد، پرداخته است. مروری بر موارد شناخته شده‌تر از میان آراء دادگاه‌های کیفری بین‌المللی اختصاصی که بازتابی ماندگار در رویه‌های رسیدگی کیفری بین‌المللی داشته‌اند، کلید اساسی برای تسهیل ادراک عملکرد دیوان در این زمینه خواهد بود.

مطابق اساسنامه؛ نهاد دادستانی ملزم خواهد بود از همان ابتدا که شهود، جرم یا واقع‌های را گزارش می‌دهند، توضیحاتی درباره اینکه چگونه می‌خواهد با موضوع برخورد کند و اینکه موضوع تا چه مدت به انجام خواهد رسید و اینکه شاهد از چه حقوقی برخوردار است را ارائه دهد. طبق (۲) ماده a ۱۶ آیین دادرسی و ادله دیوان کیفری بین‌المللی، مدیر دفتر، باید شهود را از حقوق شان مطلع نماید. و واحد قربانیان و شهود نیز وظیفه اطلاع‌رسانی به شهود را بر عهده دارد. در این نهاد بعد از ارائه اطلاعات لازم برای راهنمایی شهود، نهادهای حمایتی را، به‌عنوان راهنمایی بیشتر معرفی می‌کند. به موجب ماده ۶۸ اساسنامه؛ «زمانی که افشای ادله یا اطلاعات براساس این اساسنامه، ممکن است منجر به خطرات جدی برای امنیت شاهد یا خانواده‌اش گردد، دادستان می‌تواند در ارتباط با هر مرحله از فرآیند رسیدگی که قبل از شروع محاکمه صورت می‌گیرد، [از ارائه] چنین ادله یا اطلاعاتی مضایقه نموده و به جای آن، خلاصه‌ای از این اظهارات ارائه کند. این اقدامات باید به گونه‌ای اعمال شود که لطمه زنده یا ناسازگار با حقوق متهم و محاکمه منصفانه و بی‌طرفانه نباشد».

بند (۱) ماده ۶۸ اساسنامه رم مقرر می‌دارد: «دیوان موظف است به‌منظور حفظ امنیت و سلامت جسمی و روحی و همچنین حیثیت و حریم خصوصی قربانیان و شاهدان با درنظر گرفتن همه عوامل مرتبط با سن، جنسیت، شرایط جسمی و همچنین ماهیت ویژه در جرایم خشونت‌های جنسی و یا تجاوز به زنان و کودکان، تدابیر و مقررات ویژه‌ای را در تحقیق و پیگرد این جنایت در نظر گیرد». در بند دوم نیز مقرر گردیده است که به‌منظور حفاظت از قربانیان، شاهدان و یا متهم، جلسات رسیدگی دادگاه می‌تواند به‌صورت غیرعلنی برگزار شود و اجازه ارائه مدارک و شواهد از طریق وسایل الکترونیکی و دیگر روش‌های مخصوص نیز وجود دارد. این ترتیبات به‌ویژه در مورد قربانیان و شاهدان تجاوزهای جنسی یا کودکان نیز اعمال خواهد شد. بند ۵ ماده ۶۸ اساسنامه دیوان مقرر می‌دارد دادستان دیوان می‌تواند به‌منظور جلوگیری از

به خطر افتادن امنیت شهود و قربانیان جرم و خانواده‌های آنان از ارائه مشروح اظهارات و اسناد ارائه شده به محضر دیوان در مرحله پیش دادرسی خودداری کرده و تنها به ارائه خلاصه‌ای از این اظهارات به محضر دادگاه اکتفا کند. در کنار تمام این موارد دیوان کیفری بین‌المللی از سازکاری جهت جابه‌جایی شهود و مطلعین و خانواده‌های آنان جهت در امان ماندن و دور شدن از محیط‌های تهدیدزا برخوردار است. ماده ۶۹ اساسنامه نیز در مورد ادای شهادت مقرراتی را پیش‌بینی کرده است. این ماده با عنوان ادله، در برخی از پاراگراف‌های خود به این موضوع پرداخته و مقرر می‌دارد: «... دیوان همچنین می‌تواند اجازه دهد که ادای شهادت به صورت شفاهی یا به صورت ضبط شده به وسیله فناوری تصویری یا صوتی و همچنین با ارائه اسناد یا نسخ رونوشت، طبق این اساسنامه و آیین دادرسی و ادله صورت پذیرد...». بدین ترتیب؛ در مقررات متعددی از اساسنامه و آیین دادرسی دیوان به حمایت از شهود و حفظ هویت وی و لزوم ناشناخته ماندن وی تاکید گردیده است. بررسی این حقوق نشان‌دهنده این است که دیوان برای شهود جایگاه خاصی قائل شده و به حقوق شهود از ابتدا تا انتهای دادرسی و حتی قبل از شروع دادرسی و بعد از ادای شهادت توجه داشته است.

در نظام دادرسی‌های کیفری در ایران نیز حق بر منع افشای اطلاعات مورد توجه مقنن قرار گرفته است. در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ به‌عنوان مستند اصلی دادرسی‌های کیفری در مواد مختلفی به لزوم حمایت از شهود و جلوگیری از افشای اطلاعات وی تاکید شده است. در ماده ۶ به رعایت و تضمین حقوق شاهد بعنوان یکی از اشخاص درگیر در فرایند کیفری تأکید شده است. در مواد بعدی، از ماده ۲۱۴ تا ۲۱۶ تحت عنوان «احضار و تحقیق از شهود مطلعان» حمایت‌هایی از شهود و مطلعان به عمل آمده است. برخی از حقوق شاهد را مورد قانون‌گذاری قرار داده است. همچنین مواد ۶، ۷، ۴۰، ۶۳، ۶۵، ۶۶، ۹۱، ۹۷، ۲۰۰، ۲۰۱ و ۲۱۴ که به‌صورت پراکنده در بخش‌های مختلف قانون مذکور، حقوق و حمایت‌هایی را می‌توان یافت که برخی به صورت صریح موردی و برخی به صورت ضمنی و کلی اشاره به منع افشای اطلاعات شهود در راستای حمایت از امنیت او دارند. در بند ب ماده ۲۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ به صراحت به منع افشای اطلاعات شهود تاکید و در این ماده آمده است: «هر گاه بیم خطر جانی یا حیثیتی و یا ضرر مالی برای شاهد و مطلع و یا خانواده آنان وجود داشته باشد، اما استماع اظهارات آنان ضروری باشد، بازپرس به منظور حمایت از شاهد یا مطلع و با ذکر علت در پرونده، تدابیر زیر را اتخاذ می‌کند:... ب) عدم افشای اطلاعات مربوط به هویت، مشخصات خانوادگی و محل سکونت یا فعالیت شاهد یا مطلع...». مفهوم این بند آن است که گرفتن شهادت و استفاده از آن بدون ارائه هیچ گونه اطلاعاتی در مورد شاهد و به عبارت بهتر، گمنام ماندن شاهد امکان‌پذیر است و یکی از نوآوری‌های قانون آیین دادرسی کیفری جدید درباره حقوق شهود محسوب می‌شود.

در نظام دادرسی‌های کیفری ایران؛ فصل سوم آئین‌نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعین، به‌صورت خاص به بحث عدم افشای اطلاعات شهود و سازوکارهای اجرایی شدن این حق شاهد اختصاص یافته است. مطابق ماده ۹ این آئین‌نامه؛ «عدم افشای اطلاعات، ناظر به تمامی مواردی است که موجب شناسایی شاهد یا مطلع یا خانواده وی می‌شود اعم از هویت، مشخصات خانوادگی محل سکونت، اشتغال، یا نوع فعالیت یا هر امر دیگر». در مواردی که شهادت بدون افشای اطلاعات شاهد یا مطلع صورت می‌گیرد، مقام قضایی مکلف است، شرایط قانونی لازم برای ادای شهادت را در این مورد نیز احراز نماید (ماده ۱۰). عدم افشای اطلاعات شاهد یا مطلع یا خانواده وی در صورت احراز شرایط مذکور در ماده ۲۱۴ قانون، مطلق بوده و اطلاعات مزبور برای هیچ شخصی اعم از شاکی یا متهم یا وکیل آن‌ها یا سایر افراد نباید افشاء شود (ماده ۱۱). مقام قضایی پس از تشخیص و اتخاذ تصمیم، به عدم افشای اطلاعات، مشخصات واقعی شاهد یا مطلع را بدون ثبت در پرونده به واحد مقرر در ماده ۲ این آئین‌نامه اعلام نموده و برگه‌ای با کد مخصوص دریافت می‌دارد که در تمامی اوراق بازرجویی و صورتجلسات، این

مشخصات ذکر خواهد شد. احضار چنین شاهد و مطلعی با دستور مقام قضایی صرفاً از سوی واحد مذکور و از طریق ضابطانی که برای این امر اختصاص خواهند یافت صورت می‌گیرد (ماده ۱۲).

علاوه بر قانون آئین دادرسی کیفری و آئین‌نامه حمایت از شهود و مطلعین، در مقررات دیگری نیز حمایت از شهود به شیوه منع افشای اطلاعات مورد توجه قرار گرفته است. ماده ۲۲ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۹۸) مقرر می‌دارد: «افشای اطلاعات مربوط به مشخصات شهود و مطلعان و محل سکونت یا اشتغال آن‌ها ممنوع است، مگر به درخواست مرجع قضایی و اعلام مراتب به آن مرجع». در بند «د» دستورالعمل هیئت عالی گزینش، نیز، حفظ هویت گواه، مورد تاکید قرار گرفته و رعایت نشدن آن به موجب شق ۲۱ این بند مصداقی از نقض آشکار اصل شفافیت‌سازی، اصل تناظر ادله و اصل تساوی سلاح‌ها در دفاع است. چنین نقضی اجازه می‌دهد فردی به عنوان منبع، اما در واقع به‌عنوان گواه و شاهد بدون دارا بودن شرایط اساسی برای ادای شهادت و بدون تفهیم هویت شاهد و مفاد گواهی، هر مطلب کذب و بدون دلیلی را علیه متهم مطرح کند و متهم هیچ پناه و دفاعی نداشته باشد. این ماده که در راستای حمایت از شهود تصویب گردیده، بدون تعیین حدود و مرز مشخصی به تمام موارد تعمیم داده شده است.

بند دوم: سازوکارهای منع افشای اطلاعات شاهد

برای بهره‌مندی شاهد از حق بر منع افشای اطلاعات، سازوکارهای مختلفی در اساسنامه رم و قواعد دادرسی دیوان کیفری بین‌المللی و همچنین قوانین ایران مورد پیش‌بینی قرار گرفته است که در ادامه به تبیین هر یک از این سازوکارهای پرداخته می‌شود.

الف: مواجهه غیرمستقیم

از جمله مهمترین تدابیری که در راستای مقابله با افشای اطلاعات شاهد و در نتیجه تأمین امنیت شهود، می‌توان اتخاذ نمود و در قوانین داخلی و اساسنامه رم نیز به آن تصریح شده، عدم مواجهه شهود با متهم است که در آیین‌نامه اجرایی مصوب ۱۳۹۴ به جزئیات اجرایی آن اشاره شده است. طبق تبصره ماده ۳ آیین‌نامه، مواجهه حضوری اعم است از مواجهه حضوری به‌صورت حضور فیزیکی شاهد یا مطلع و یا از طریق وسایل ارتباط از راه دور. با توجه به اینکه با رویارویی شاهد و متهم - چه به‌صورت فیزیکی و چه از طریق ارتباط از راه دور - هویت شهود قابل شناسایی است، در صورت وجود احتمال خطر برای شهود در نتیجه افشاء هویت، مقام قضایی موظف می‌باشد از مواجهه آن‌ها جلوگیری به عمل آورد؛ مگر اینکه به نحوی با استفاده از تدابیری همچون تغییر قیافه، تغییر صدا و... از شناخته شدن شاهد جلوگیری شود (Hannibal & Mountford, 2010). در همین راستا قانون آ.د.ک ۱۳۹۲، در ماده ۲۰۷ مقرر داشته است: «بازپرس از هریک از شهود و مطلعان جداگانه و بدون حضور متهم تحقیق می‌کند...». علاوه بر این ماده، قانونگذار در ماده ۲۰۶ ق.آ.د.ک به غیرعلنی بودن تحقیق و بازجویی از شهود و مطلعان قبل از رسیدگی در دادگاه، اشاره کرده است (Koushki & Amini, 2017).

بر طبق ماده ۸۷ قواعد دادرسی، دادگاه کیفری بین‌المللی می‌تواند بنا به تشخیص خود یا درخواست متهم یا دادستان و یا شاهد، دستور برقراری اقدامات حمایتی را صادر کند.^۱ این اقدامات که در بند ۳ پیش‌بینی شده است، می‌تواند شامل برگزاری غیرعلنی بخشی از دادرسی، اجازه ادای شهادت از طریق وسایل الکترونیکی یا سایر وسایل خاص از جمله وسایل تغییر صدا و تصویر، ویدئو کنفرانس و تلویزیون مدار بسته، استفاده از نام‌های مستعار و حذف اطلاعات راجع به هویت شهود از اسناد عمومی دادگاه شود. بنابراین دادگاه می‌تواند اقدامات دیگری را با توجه به

۱- بر طبق بند ۳ ماده ۸۷، برای تصمیم‌گیری در خصوص برقراری اقدامات حمایتی از شهود، دادگاه مبادرت به تشکیل جلسه غیرعلنی می‌کند.

اوضاع و احوال هر پرونده، مد نظر قرار دهد. ماده ۸۷ از مواد ۶۸ و ۶۹ اساسنامه، نشأت گرفته است و به همین دلیل دادگاه باید مراقبت نماید که اقدامات مذکور، منافاتی با حقوق متهم نداشته باشد.

ب: شهادت با اسم مستعار

یکی از مهمترین سازوکار منع افشای اطلاعات شاهد در فرآیند مشارکت در تحقیقات کیفری، شهادت با اسم مستعار است. در شهادت از طریق اسم مستعار، هویت شاهد به طور موقت تغییر می‌یابد و شاهد به جای اینکه با نام و هویت حقیقی خود ادای شهادت نماید، با نام و هویت دیگری شهادت می‌دهد. این روش حمایتی زمانی استفاده می‌شود که متهم تنها با نام حقیقی شاهد و نه چهره او آشنا است.

استفاده از اسم مستعار برای ادای شهادت در مواد ۷۵ و ۶۹ آیین دادرسی و ادله دیوان یوگسلاوی سابق و رواندا پیش‌بینی شده بود. طبق این مواد: «دادگاه می‌تواند بنا به تشخیص خود یا درخواست یکی از طرفین یا یکی از شهود، در جلسه‌ای غیر علنی، مبادرت به اتخاذ تصمیماتی جهت حمایت از شهود کند که این اقدامات می‌تواند شامل مواردی مانند عدم افشای هویت شاهد نسبت به مطبوعات و حذف نام و اطلاعات راجع به هویت از اسناد عمومی دادگاه باشد». علاوه بر این، بر اساس بند (د) ماده ۳-۸۷ قواعد دادرسی و ادله دیوان کیفری بین‌المللی قاضی می‌تواند در صورت ضرورت اجازه استفاده از نام مستعار را برای شاهد و هر شخصی که به واسطه شاهد در معرض خطر قرار می‌گیرد را بدهد. با وجود این که این شیوه حمایتی در اسناد بین‌المللی بیان گردیده اما در قوانین داخلی به صراحت از این روش سخنی به میان نیامده است. استفاده از اسم مستعار برای شاهد به دلیل هزینه بردار نبودن برای شاهد و دولت از یک سو، و به زحمت نیفتادن شاهد برای ادای شهادت از سوی دیگر، می‌تواند به‌عنوان یکی از شیوه‌های مؤثر مورد استفاده قرار گیرد.

هر چند در قانون آیین دادرسی کیفری به شهادت با اسم مستعار توجه نشده است. اما بر اساس تبصره ماده ۲۲ آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۹۸)؛ افشای اطلاعات مربوط به مشخصات شهود و مطلعان و محل سکونت یا اشتغال آن‌ها ممنوع است، مگر به درخواست مرجع قضایی و اعلام مراتب به آن مرجع».

پ: شهادت از طریق وسایل ارتباط دور

یکی از مهمترین سازوکارهایی که در دیوان کیفری بین‌المللی در راستای ممانعت از افشای اطلاعات شاهد مورد توجه قرار گرفته، شهادت با استفاده از وسایل ارتباط دور و به شیوه ویدئوکنفرانسی است. با توجه به اینکه؛ حضور در مراجع قضایی در زمان ادای شهادت، بهترین فرصت برای گروه بزه‌کار است تا با شناسایی شاهد و اطلاع از هویت او، در مقام انتقام‌گیری از وی برآیند یا با آسیب‌رساندن به او، مانع ارائه اظهارات شوند (Amini & Koushki, 2017)، بهترین روش آن است که هویت شاهد مخفی بماند یکی از راهکارهایی که تکنولوژی جدید در اختیار سیستم عدالت کیفری قرار می‌دهد، ادای شهادت از طریق تلویزیون مدار بسته و ویدئو کنفرانس و استفاده از تجهیزات الکترونیکی برای تغییر چهره و صدا است (Mozanzadegan & Raoufiannaeni, 2010). در واقع تساوی حقوق متهم و شهود، مستلزم آن است که عین اقداماتی که برای رعایت حقوق متهم صورت می‌گیرد در جانب مقابل برای شهود نیز اجرایی شود (Swan et al., 2002). هدف اصلی از اتخاذ این شیوه حمایتی، جلوگیری از اضطراب شاهدی است که در صورت مواجهه با متهم، از ادای شهادت خودداری می‌ورزد. این شیوه حمایتی شامل تدابیر زیر است:

- نخست، شهادت از طریق تلویزیون‌های مدار بسته: در این شیوه، شاهد در اتاقی غیر از اتاقی که متهم حضور دارد، ادای شهادت می‌نماید در حالی که متهم از طریق تلویزیونی که در اتاق محل حضور او وجود دارد، شاهد را ملاحظه می‌کند.

- دوم، شهادت از طریق ارتباطات ویدئویی: در این حالت، شهادت شاهد از طریق ارتباط ویدئویی اخذ می‌گردد. بدین معنا که یا شهادت شاهد از قبل ضبط می‌گردد و سپس برای متهم پخش می‌شود و یا اینکه ممکن است ارتباط ویدئویی به صورت زنده باشد. به نظر می‌رسد که برای جلوگیری از نفی حقوق متهم در صورتی که وی بخواهد از شاهد سؤالاتی را بپرسد، باید از شیوه دوم استفاده نمود. در این شیوه حمایتی بر خلاف شیوه قبل، شاهد هم همانند متهم، جلسه دادگاه را مشاهده می‌نماید.
  - سوم، شهادت از طریق پست الکترونیکی یا نامه: از این شیوه که به ندرت استفاده می‌گردد، شاهد مفاد اظهارات خود را از طریق پست الکترونیک یا پست عادی به آدرس پست الکترونیک یا آدرس دادگاه می‌فرستد. از آنجا که این شیوه ادای شهادت از نظر مالی هزینه بسیار کمی را به شاهد تحمیل می‌کند و همچنین در این صورت نیازی به اتخاذ تدابیر حمایتی دیگر که در برخی موارد بسیار پر هزینه نیز می‌باشند، نیست، استفاده از این شیوه می‌تواند بسیار مفید واقع گردد. مخالفان این گونه شیوه‌های حمایتی دو ایراد را به استفاده از این تدابیر وارد می‌کنند: نخست، چون در این شیوه‌ها، شهود در هنگام ادای شهادت مورد ارزیابی قرار نمی‌گیرند، قضات قادر نیستند شهادت آنان را به درستی مورد سنجش قرار دهند. زیرا سرخی چهره، لکنت زبان، زیر و بم شدن صدا از طریق این وسایل قابل انتقال نیست. دوم، چون شاهد در مکانی غیر از جلسه دادگاه ادای شهادت می‌نماید، تحت تاثیر فضای دادگاه قرار نگرفته، به راحتی به شهادت دروغ متوسل می‌شود. در پاسخ به این ایرادات باید گفت که این مشکلات در زمانی که شهود در جلسه دادگاه به‌طور مستقیم نیز ادای شهادت می‌نمایند، وجود دارند. زیرا ممکن است شهادتی در اثر ترس، دچار سرخی چهره، لکنت زبان و... گردد و همچنین شهادتی بدون اینکه تحت تاثیر فضای دادگاه قرار گیرد، به شهادت دروغ متوسل گردد؛ بنابراین به نظر می‌رسد که در هر مورد قاضی باید با توجه به اوضاع و احوال پرونده، دستور به اتخاذ این تدبیر حمایتی دهد یا اینکه تدبیر دیگری را اتخاذ نماید (Taghipour, 2021).
- اهمیت استفاده از وسایل ارتباط از راه دور به‌عنوان یک راهکار حمایتی از شهود، تدوین‌کنندگان اسناد بین‌المللی را نیز بر آن داشت تا به منظور حمایت از شهود، به‌کارگیری این وسایل را تجویز نمایند. در همین راستا در بند ۲ ماده ۶۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی مقرر گردیده: «دادگاه ممکن است... اجازه دهد که اداء شهادت از طریق وسایل الکترونیکی و یا دیگر وسایل به منظور حمایت از شاهد انجام گیرد». در ماده ۱۱-۱ قواعد دادرسی و ادله دیوان نیز بیان گردیده: «دادگاه بدوی ممکن است در مورد درخواستی که دریافت می‌دارد دستور دهد... بایستی تدابیری اتخاذ نماید یا خیر... ج- شهادت توسط وسایل الکترونیکی یا سایر وسایل اداء شود و این تدابیر شامل استفاده از تکنولوژی صوتی و تصویری مخصوصا کنفرانس‌های ویدئویی و تلویزیون مدار بسته و استفاده انحصاری از رسانه‌های صوتی، استفاده از ابزار و وسایلی که باعث تغییر چهره می‌شوند، می‌باشد...». همچنین در ماده ۱۱ کنوانسیون مبارزه با جنایات سازمان یافته فراملی نیز در بند ب به منظور حمایت از شهود مقرر گردیده: «تدوین مقرراتی که امکان ادای شهادت به شیوه‌ای که ایمنی شهود تضمین گردد فراهم شود، مثال اجازه ادای شهادت با استفاده از فن آوری ارتباطات، مثل ارتباطات ویدئویی و یا دیگر وسایل مناسب از آن جمله‌اند». در کنوانسیون مبارزه با فساد مالی نیز این شیوه حمایتی مد نظر قرار گرفته است. همانطور که بیان شد، برنامه حمایتی شهادت از طریق وسایل ارتباط از راه دور، نباید منافی حقوق دفاعی متهم (حق پرسش) باشد. ضرورت اعمال این حق متهم که او باید بتواند از شهود طرف مقابل سؤال کند به این معنا نیست که الزاماً شهود در مقابل متهم ادای شهادت نمایند بلکه به این مفهوم است که وی از مفاد شهادت شهود آگاه گردد و سپس به طرح سؤالات خود

پردازد. در این راستا سؤالات مورد نظر متهم می‌تواند توسط وکیل متهم و یا قاضی دادگاه از شاهد پرسیده شود. در نظام حقوقی ایران، تا قبل از تصویب قانون آئین دادرسی مصوب ۱۳۹۲، چنین راهبرد حمایتی در راستای حمایت از شهود به ویژه ممانعت از افشای اطلاعات وی پیش‌بینی نشده بود اما با تصویب این قانون، خلاء حمایتی ذکر شده رفع و در ماده ۲۱۴ قانون آئین دادرسی کیفری چنین مقرر گردید: «هر گاه بیم خطر جانی یا حیثیتی و یا ضرر مالی برای شاهد و مطلع و یا خانواده آنان وجود داشته باشد، اما استماع اظهارات آنان ضروری باشد، بازپرس به منظور حمایت از شاهد یا مطلع و با ذکر علت در پرونده، تدابیر زیر را اتخاذ می‌کند: ج- استماع اظهارات شاهد یا مطلع در خارج از دادسرا با وسایل ارتباط از راه دور». در این ماده قانونگذار بازپرس را مکلف نموده است برای استفاده از وسایل ارتباط از راه دور به منظور استماع شهود، علت این امر را ذکر نماید. یکی از مهم‌ترین دلایل بازپرس در استفاده از وسایل مذکور می‌تواند منع افشای اطلاعات شاهدی باشد که در صورت شناخته شدن توسط متهم، تمامیت جسمانی و یا اموال او در معرض مخاطره قرار می‌گیرد. دلیل دیگر نیز می‌تواند توجه به حقوق دفاعی متهم باشد تا بازپرس بدون علت موجه قادر به اتخاذ این روش حمایتی نباشد.

در راستای اجرایی شدن استماع شهادت از طریق وسایل ارتباط از راه دور فصل چهارم آئین‌نامه حمایت از شهود و مطلعین به این موضوع اختصاص یافته است. مطابق ماده ۱۳ این آئین‌نامه در راستای اعمال بند «پ» ماده ۲۱۴ قانون، مقام قضایی می‌تواند از طریق هر وسیله‌ای که امکان دیدن و شنیدن هم‌زمان صوت و تصویر یا صرفاً شنیدن صوت شاهد یا مطلع باشد، اظهارات آن‌ها را استماع نماید. در تمامی موارد استماع شهادت شهود یا مطلعان از طریق وسایل ارتباط از راه دور، مقام قضایی باید از هویت شاهد یا مطلع و صحت انتساب و اعتبار اظهارات آنان و ثبت مطمئن آن اطمینان حاصل نماید (ماده ۱۴). در مواردی که مقام قضایی در راستای حمایت از شهود و مطلعان تصمیم به عدم افشای اطلاعات آن‌ها بگیرد و احتمال شناسایی شاهد یا مطلع از طریق صوت یا تصویر وی وجود داشته باشد، مقام قضایی باید تدابیری جهت جلوگیری از افشای هویت شاهد و مطلع اتخاذ نماید (ماده ۱۵). در صورتی که استماع شهادت از طریق وسایل از راه دور باشد، طرفین دعوا یا وکلای آن‌ها می‌توانند هر سؤالی را که لازم بدانند، با اجازه مرجع رسیدگی‌کننده از شاهد یا مطلع بپرسند (ماده ۱۶)

ث: شهادت در اتاق قاضی یا در جلسه غیرعلنی

یکی دیگر از سازوکارهای ممانعت از افشای اطلاعات شاهد، تحصیل شهادت در خارج از جلسه دادرسی و در اتاق قاضی است تا بدین وسیله از مواجهه شاهد با متهم جلوگیری به عمل آید. با توجه به اینکه با رویارویی شاهد و متهم - چه به صورت فیزیکی و چه از طریق ارتباط از راه دور - هویت شهود قابل شناسایی است، در صورت وجود احتمال خطر برای شهود در نتیجه افشاء هویت، مقام قضایی موظف می‌باشد از مواجهه آن‌ها جلوگیری به عمل آورد؛ مگر اینکه به نحوی با استفاده از تدابیری همچون تغییر قیافه، تغییر صدا و... از شناخته شدن شاهد جلوگیری شود (Hannibal & Mountford, 2010). به همین علت است که قاضی شهادت شاهد را در اتاق خود استماع می‌نماید و در صورتی که افشاء تمام اظهارات شاهد برای او خطرناک باشد، تنها خلاصه‌ای از اظهارات او را به اطلاع متهم می‌رساند. بر طبق ماده ۷۵ قواعد دادرسی دادگاه‌های یوگسلاوی و رواندا، قضات می‌توانند بنا به تشخیص یا درخواست یکی از طرفین یا یکی از شهود، در جلسه‌ای غیر علنی مبادرت به اتخاذ تصمیماتی جهت حمایت از شهود کنند که می‌تواند شامل مواردی همچون ادای شهادت از طریق برگزاری جلسات غیرعلنی برای شاهد شود.

طبق بند الف ماده ۲۱۴ قانون آئین دادرسی کیفری: «... هرگاه بیم خطر جانی یا حیثیتی و یا ضرر مالی نسبت به شاهد یا مطلع و یا خانواده آنان وجود داشته باشد، اما استماع اظهارات آنان ضروری باشد، بازپرس به منظور حمایت از شاهد یا مطلع و با ذکر علت در پرونده، تدابیر

زیر را اتخاذ می‌کند: الف- عدم مواجهه حضوری بین شاهد یا مطلع با شاکی یا متهم.....». در واقع قانونگذار با وضع این ماده به حمایت از شهود در برابر تهدیدات متهم اشاره داشته و در صدد پیشگیری از آن بوده است.

علاوه بر این ماده، قانونگذار در ماده ۲۰۶ ق.آ.د.ک به غیرعلنی بودن تحقیق و بازجویی از شهود و مطلعان قبل از رسیدگی در دادگاه، اشاره کرده است. به نظر می‌رسد، یکی از اهداف قانونگذار از تقریر مواد فوق، جلوگیری از شناخته شدن هویت شهود و محتوای شهادت آن‌ها تا مرحله دادگاه باشد تا متهم و کسان او با اطلاع از محتوای شهادت و هویت شاهد، او را از ادای شهادت در دادگاه منصرف نکنند و یا خطری جسمانی برای وی ایجاد نکنند، اما همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، عدم مواجهه شاهد با متهم که در مواد فوق به آن اشاره شده، مختص مرحله تحقیقات و پیش از دادرسی می‌باشد و قابلیت تعمیم به مرحله رسیدگی در دادگاه را نخواهد داشت. از مفهوم مخالف ماده ۲۰۶ ق.آ.د.ک این‌گونه برمی‌آید که تحقیق و بازجویی از شهود و مطلعان در مرحله رسیدگی در دادگاه علنی است. در توضیح مفهوم مخالف این ماده باید گفت که آن اشاره به یک اصل دارد که این اصل با توجه به فحوای ماده ۲۱۴ ق.آ.د.ک، تخصیص خورده است؛ بنابراین با توجه به بند الف ماده ۲۱۴ ق.آ.د.ک و تبصره آن باید گفت در صورتی که مواجهه شاهد و متهم در مرحله دادگاه، امنیت شهود را به مخاطره بیندازد، باید از مواجهه آن‌ها جلوگیری به عمل آورد؛ اما چگونگی انجام این عمل بر عهده خود مقام قضایی است که با توجه به امکانات و شرایط چه اقدامی را مناسب تشخیص می‌دهد. برای مثال او می‌تواند اظهارات شهود را قبل از برگزاری جلسه رسمی دادگاه در اتاق خود استماع کند و یا از مانعی - مانند پرده - برای این منظور استفاده کند و یا هر اقدام دیگری که این هدف را محقق می‌سازد. شاید رایج‌ترین روش حمایتی از شهود به دلیل کم در دسر بودن و کم‌هزینه بودن آن، همین باشد. به همین دلیل در رویه دادگاه‌ها بیشتر شاهد این نوع حمایت هستیم.

در منشور شهود اگرچه به‌طور صریح بر لزوم عدم مواجهه در موارد خطر اشاره نشده است اما اقداماتی ذکر شده که به همین منظور صورت می‌گیرد. در پاراگراف سوم از استاندارد ۱۴ این منشور مقرر شده است: «در صورت تقاضای شهود، افسران حفاظت دادگاه، شهود حاضر در ساختمان دادگاه را، به مکان‌های مستقل برای نگهداری هدایت خواهند کرد؛ اگر مکان مستقلی در دسترس نباشد، تدابیر دیگری اندیشیده خواهد شد». ناگفته نماند، این مقررده ممکن است در راستای اهداف دیگری همچون حمایت روانی از شهود و یا حفاظت از تمامیت جسمانی و جلوگیری از هجوم و صدمه به شاهد نیز اتخاذ شود. همچنین در قسمت ابتدایی این منشور که به اقدامات اتخاذی برای شهود آسیب‌پذیر و مرعوب اشاره شده، شهادت دادن از پشت یک پرده پیرامون جایگاه شاهد در دادگاه و ارائه از جمله این اقدامات شهادت به‌صورت خصوصی و غیرعلنی، ذکر شده است؛ که البته ارائه شهادت به‌صورت خصوصی فقط در برخی موارد صورت خواهد گرفت. بر اساس این منشور بازجویی علنی از شهود، رکن ضروری دادرسی عادلانه به شمار می‌آید. در این وضعیت دادستان، وکلای مدافع و یا طرف دیگر دعوی با پرسش‌هایی، دقت و صداقت شهود را محک خواهند زد؛ اما بر این اصل استثنائاتی وارد شده است؛ در پرونده‌های جرایم جنسی، قاچاق انسان و در پرونده‌های خاصی که دادگاه اعتقاد داشته باشد کسی از طرف متهم ممکن است شاهد را تهدید کند، ارائه شهادت به‌صورت خصوصی انجام خواهد شد (Hannibal & Mountford, 2010). در رویه قضایی در انگلیس اصولاً تحقیقات و اخذ شهادت و سایر دلایل و مدارک در مرحله قبل از دادگاه، توسط پلیس قضایی به‌صورت علنی و شفاهی انجام می‌گیرد؛ اما پلیس در مواردی که حقوق و آزادی‌های شهروندان اقتضاء کند می‌تواند از گواهان به‌طور انفرادی و خصوصی تحقیق کند.

شهادت در اتاق قاضی مورد توجه تدوین‌کنندگان اسناد بین‌المللی نیز واقع گردیده است. در ماده ۱-۱۲ مقررات دادرسی و ادله دیوان یوگسالی سابق و رواندا و همچنین در ماده ۱-۱۱ قواعد دادرسی و دیوان کیفری بین‌المللی در ارتباط با حمایت از شهود آمده است: «دادگاه

ممکن است مقرر دارد که رسیدگی در اتاق خصوصی خودش انجام گیرد...». برای ادای شهادت لازم نیست که حتماً متهم حضور داشته باشد زیرا ممکن است جلسه دادرسی بدون حضور متهم و یا وکیل وی و بصورت غیابی رسیدگی شود و قاضی با توجه به دلایل ابرازی از سوی شاکی به پرونده مطروحه رسیدگی کند و براساس دلایل، قرائن و امارات اقدام به صدور حکم نماید. هرچند رای صادره غیابی است ولی در صورت عدم واخواهی و تجدیدنظرخواهی قطعی می‌شود. یکی از دلایلی که ممکن است طرفین به آن استناد نمایند شهادت شهود می‌باشد و این شهادت شهود ممکن است در حین یک جلسه‌ای که متهم حضور ندارد ادا شود و براساس قانون این شهادت صحیح بوده و از نظر قانونی قابلیت استناد دارد. پس بنابراین می‌توان نتیجه گرفت برای اینکه شهادت ادا شود حتماً لزومی ندارد که متهم حضور داشته باشد و جلسه دادرسی و شهادت ادا شده در جلسه‌ای که متهم حضور ندارد رسمی بوده و دارای وجاهت قانونی می‌باشد.

ج: تغییر هویت شاهد

از جمله مهمترین این تدابیر است. تغییر هویت شاهد به عنوان یک شیوه حمایتی زمانی اتخاذ می‌گردد که شاهد تحت عنوان شهادت بی‌نام، ادای شهادت ننماید. زیرا در برخی پرونده‌ها، بزهکاران تا حدودی می‌دانند که چه اشخاصی برای ادای شهادت ممکن است حضور یابند و به این ترتیب تهدیدات خود را جهت جلوگیری از ادای شهادت متوجه این اشخاص می‌نمایند. در این صورت است که با تغییر هویت این اشخاص خاص که به احتمال زیاد مورد تهدید و انتقام جویی مرتکبین واقع می‌شوند، می‌توان از آن‌ها حمایت نمود. «شهادت از طریق اسم مستعار»، «تغییر در اسناد هویتی شاهد» و «تغییر وضعیت جسمانی شاهد» به عنوان مصادیق این نوع تدابیر مطرح شده‌اند. تغییر در اسناد هویتی شاهد، از جمله روش‌های حمایتی غیرکیفری از شهود به صورت اتخاذ تدابیری به صورت دائمی می‌باشد. در این شیوه حمایتی، اسناد هویتی شاهد همانند شناسنامه، گذرنامه و... او برای همیشه تغییر می‌یابد؛ و شاهد نه تنها در دادگاه از اسم و عنوان دیگری برای ادای شهادت استفاده می‌کند، بلکه اسم و عنوان واقعی او برای همیشه تغییر می‌یابد. در این صورت احتمال اینکه خانواده شاهد (که در معرض خطرات شدید جسمانی از سوی بزهکاران قرار گرفته‌اند) نیز تحت حمایت قرار گیرند؛ زیاد است و ممکن است، اسناد هویتی آن‌ها نیز تغییر یابد. استفاده از این روش حمایتی همان‌طور که قبلاً ذکر گردید در مواد ۷۵ و ۶۹ آیین دادرسی و ادله دیوان یوگسلاوی سابق و روآندا و همچنین در بند (د) ماده ۳-۸۷ قواعد دادرسی و ادله دیوان کیفری بین‌المللی مورد تأیید واقع شده است. ولی در قوانین داخلی به صراحت از این روش سخنی به میان نیامده است. یکی دیگر از تدابیر حمایتی از شهود، تغییر وضعیت جسمانی شاهد است. بدین‌صورت که وضعیت جسمانی شاهد به‌گونه‌ای تغییر یابد که متهم نتواند شاهد را شناسایی کند. اتخاذ این شیوه حمایتی به دو صورت امکان‌پذیر است:

- نخست، شهادت از طریق وسایل فنی ادا شود که قادر باشد صدا و چهره شاهد را تغییر دهد.
- دوم، چهره شاهد از طریق انجام عمل جراحی پلاستیک تغییر یابد.

استفاده از وسایلی که صدا و چهره شاهد را تغییر می‌دهند، در اسناد بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است. در این خصوص گفته شده است که اگر شاهد حاضر به ادای شهادت در جلسه عمومی باشد، دستگاه‌های تغییردهنده صدا و تصویر تا حد ضرورت برای اجتناب از آشکار شدن هویت شاهد بر عموم یا بر رسانه‌ها، مورد استفاده قرار خواهند گرفت. در چنین مواردی، عموم و رسانه‌ها از عکس‌برداری، ضبط ویدئویی، طراحی چهره شاهد تا زمانی که وی در حوزه دادگاه بین‌المللی حضور دارد، منع خواهند گردید (Zappala, 2003).

د: نقل مکان شاهد

یکی دیگر از بهترین و مفیدترین راه‌های حمایت از شهود و مراقبت از افشای اطلاعات وی، نقل مکان شاهد است. این روش غالباً زمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد که سایر روش‌های حمایت از شهود قابلیت اجرا نداشته و متهم، محل زندگی شاهد را نمی‌شناسد. از آن‌جا که اعمال این روش حمایتی از شهود مستلزم ارائه خدماتی مثل تهیه مسکن مناسب جدید به همراه وسایل زندگی، تهیه شغل برای شاهد و... می‌باشد و هزینه‌بردار است، اجرای آن نیاز به بررسی موضوعاتی مثل امکان تأمین شهادت و جمع آوری ادله از سایر منابع، نیاز شخص به حمایت، اهمیت نسبی شهادت شخص و نتایج معاینات روانشناختی دارد تا در صورت ضرورت این اقدام حمایتی در مورد شاهد و خانواده‌اش اعمال شود (Mansourabadi & Frooghi, 2016). تغییر محل سکونت شاهد به صورت دائم یا موقت و به صورت سکونت در منزل یکی از خویشاوندان، سکونت در نزدیکی مراکز پلیس و یا سکونت در منزل جدید و در شهر دیگر به گونه‌ای که نیروهای پلیس به راحتی با وی در تماس باشند، می‌تواند شاهد را تا حدودی از تعرضات مصون بدارد. همچنین در راستای حفظ امنیت شاهد، همواره این امکان وجود دارد که نهاد متصدی حمایت از همکاران با دستگاه عدالت کیفری، به تغییر شغل شاهد و تعیین شغلی جدید برای وی معتقد باشند تا از این طریق گروه مجرمانه نتواند به ردیابی فرد حتی از طریق کوچکترین نشانه و سرنخ‌ها بپردازد. در رویه‌ی بسیاری از کشورها برای عملی شدن این امر، به طور معمول شغل پایین‌تری در اختیار فرد قرار داده شده و ضرر و زیان ناشی از تغییر شغل توسط نهاد زیر نظر دادستان جبران می‌گردد. در این راستا در حقوق داخلی ایران در ماده ۱۷ قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد آمده است: «دولت مکلف است طبق مقررات این قانون نسبت به حمایت قانونی و تأمین امنیت و جبران خسارت اشخاصی که تحت‌عنوان مخبر یا گزارش‌دهنده، اطلاعات خود را برای پیشگیری، کشف یا اثبات جرم و همچنین شناسایی مرتکب، در اختیار مراجع ذی صالح قرار می‌دهند و به این جهت در معرض تهدید و اقدامات انتقام‌جویانه قرار می‌گیرند، اقدام نماید.

الف... ب- فراهم آوردن موجبات انتقال افراد مذکور با درخواست آنان به محل مناسب دیگر در صورتی که در دستگاه‌های اجرایی موضوع بندهای (الف)، (ب) و (ج) ماده (۲) این قانون شاغل باشند، دستگاه مربوط موظف به انجام این امر است و این انتقال نباید به هیچ وجه موجب تقلیل حقوق، مزایا، گروه شغلی و حقوق مکاتبه مستخدم گردد». ملاحظه می‌گردد که این ماده نه تنها حمایت از شهود را از طریق انتقال محل اقامت آن‌ها پیش‌بینی کرده بلکه در کنار آن تأمین هزینه‌های زندگی آن‌ها و این که با ادای شهادت در وضعیتی بدتر از قبل قرار نگیرند را نیز مورد توجه قرار داده است. علاوه بر این در قانون آیین دادرسی کیفری نیز انتقال محل اقامت شاهد مورد توجه تدوین‌کنندگان قرار گرفته است. در تبصره ۱ ماده ۲۱۴ آمده است: «بازپرس در صورت شناسایی شاهد یا مطلع توسط متهم یا متهمان و یا وجود قرائن یا شواهد مبنی بر احتمال شناسایی و وجود بیم خطر برای آن‌ها، به درخواست شاهد یا مطلع، تدابیر لازم را از قبیل آموزش برای حفاظت از سلامت جسمی و روحی یا تغییر مکان آن‌ها اتخاذ می‌کند».

در اساسنامه دادگاه یوگسلاوی سابق و رواندا و همچنین در مقررات آیین دادرسی و ادله این دیوان اگر چه به صراحت از جابه‌جایی اقامتگاه شهود به منظور حمایت از آن‌ها صحبت نگردیده است اما به طور ضمنی در مواد مربوط به حمایت از شهود، اعمال این نوع تدبیر حمایتی اجازه داده شده است. به همین علت بود که بیش از ۲۰ نفر از شهودی که حاضر به ادای شهادت در مورد جنایات ارتكابی در رواندا گردیده بودند، به منظور حفظ امنیت آن‌ها، به مکان دیگری برخی در رواندا و برخی به خارج از رواندا منتقل گردیدند (Strauss, 2014). این اقدام حمایتی در بند ۴ ماده ۶۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی نیز مورد توجه قرار گرفته است. در این بند آمده است: «... دبیرخانه واحد رسیدگی

به امور شهود و بزه دیدگان مکلف است وظایف زیر را مطابق با قوانین و مقررات انجام دهد... ب) انجام تدابیر حمایتی در رابطه با اجرای برنامه جابه جایی در سرزمین یک دولت برای شاهد یا هر کسی که به واسطه شهادت شاهد در معرض تهدید و فشار روانی قرار می‌گیرد...» (Rostai & Rahmanian, 2021). اگر چه اجرای این شیوه به صورت بسیار مفید و مؤثری می‌تواند هدف حمایت از شهود را بر آورده سازد، اما اجرای این برنامه‌ها هزینه سنگینی داشته و دادگاه‌ها منابع لازم را برای اجرای این برنامه ندارند؛ لذا این روش حمایتی کمتر در مرحله عمل به اجرا در آمده است

نتیجه‌گیری

با عنایت به آنچه که مورد مطالعه قرار گرفت می‌توان دریافت که در دیوان کیفری بین‌المللی و قوانین داخلی ایران، مقررات متعددی پیرامون منع افشای اطلاعات شهود در راستای حفاظت از امنیت و جلوگیری از تهدید وی پیش‌بینی شده است. بر اساس اساسنامه رم و آنچه که در سیاست جنایی تقنینی ایران بیان گردید مشخص می‌شود که؛ در مقررات متعدد منع افشای اطلاعات شاهد مورد توجه قرار گرفته است که در برخی از آن‌ها به صراحت منع افشای اطلاعات شهود و در برخی دیگر تدابیری در راستای پنهان ماندن هویت وی پیش‌بینی شده است. تدابیر مرتبط با منع افشای اطلاعات شهود و پنهان ماندن هویت وی در سیاست جنایی تقنینی ایران نیز مورد توجه قرار گرفته که از جمله آن‌ها می‌توان به قانون آئین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ و آیین‌نامه اجرایی حمایت از شهود و مطلعان و آیین‌نامه اجرایی قانون تشکیل سازمان بازرسی کل کشور اشاره کرد. نتایج بررسی اقدامات و تدابیر پیش‌بینی شده در دیوان نشان می‌دهد که سازکارهای متعددی برای مقابله با افشای اطلاعات شهود پیش‌بینی شده است. در این راستا؛ شهادت از طریق وسایل ارتباط دور، عدم افشای هویت شهود، شهادت در اتاق قاضی و جلسه غیرعلنی و... از مهمترین سازکارهایی هستند که در اساسنامه رم در راستای حمایت از اطلاعات مربوط به هویت شهود و ناشناس ماندن وی پیش‌بینی نموده است. از بین این سازکارها، غیرعلنی بودن شهادت شهود در مرحله تحقیقات مقدماتی، شهادت از طریق ابزارهای الکترونیکی و لزوم حمایت و حفاظت از امنیت و جلوگیری از تهدید وی در قوانین ایران نیز در راستای منع افشای اطلاعات شهود مورد تاکید قرار گرفته است.

با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می‌شود:

۱. رفع خلاءهای قانونی پیرامون سازکارهایی که در اساسنامه رم برای مقابله با افشای اطلاعات شاهد پیش‌بینی شده نظیر شهادت با اسم مستعار، شهادت در اتاق قاضی
۲. استفاده از فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی برای مخفی ماندن هویت شهود.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

EXTENDED SUMMARY

Testimony is one of the most traditional and recognized forms of evidence in criminal proceedings, serving as a critical element in establishing facts in court (Goldouziyan, 1995). A witness is any individual who possesses information about a criminal case and can present it during legal proceedings. Witnesses play a pivotal role in criminal justice systems by acting as key contributors to the judicial process (Ashouri & Khodadadi, 2011). However, despite the emphasis on the evidentiary value of testimony, safeguarding witness security during trials is often overlooked. Witnesses, especially in cases involving severe or organized crimes, face threats and psychological harm, which may deter their cooperation with judicial authorities (Koushki & Amini, 2017).

To address this issue, various legal frameworks, both domestic and international, emphasize protecting the personal and informational privacy of witnesses. Protection mechanisms aim to prevent criminals from identifying or retaliating against witnesses. Without adequate safeguards, witnesses risk exposure to physical and psychological harm, undermining their willingness to testify and cooperate in legal processes. Therefore, ensuring the confidentiality of witness information is vital to fostering their participation and maintaining the integrity of the judicial process.

The Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) provides extensive measures to protect witnesses. Article 68 and Rules 87-93 outline specific rights and mechanisms to safeguard witnesses and victims during criminal trials. Key measures include non-disclosure of witness identities to the accused, restricting access to witness information by the media and the public, and using alternative means such as electronic tools for testimony (Amerasingh, 2005).

The ICC employs several methods to ensure the confidentiality of witnesses, including testimony in closed sessions, remote communications, and summary disclosures that omit sensitive details to protect their identities. Article 68(1) also requires the Court to implement special arrangements for vulnerable groups, such as victims of sexual violence or children. Similarly, Article 69 permits the use of recorded or remote testimonies, ensuring witnesses are not exposed to direct risks while still contributing to judicial processes.

In Iran, similar mechanisms exist in its legislative criminal policy. The Iranian Code of Criminal Procedure (2013) and related regulations underscore protecting witnesses' informational privacy. Measures such as ensuring anonymity during preliminary investigations and employing technological tools for testimony reflect alignment with ICC practices. However, some ICC measures, like relocating witnesses and altering identity documents, are not yet incorporated into Iranian law. The study underscores the shared emphasis between the ICC and Iranian policies on protecting witnesses, although there are distinct differences in the scope and application of these measures. Both systems recognize the importance of preserving witness confidentiality to ensure a fair and effective judicial process, but the ICC demonstrates a more comprehensive approach by incorporating additional protective mechanisms.

Witness protection mechanisms are a cornerstone in ensuring their security and preventing threats during criminal proceedings. One key measure is the alteration of witness identity, particularly in cases where anonymity during testimony is not feasible. In such scenarios, perpetrators may suspect and target potential witnesses to deter their testimony. Identity changes, including using pseudonyms, modifying official documents, or altering physical appearances, are critical strategies to safeguard witnesses (Zappala, 2003). Permanent identity changes, such as issuing new passports or IDs, not only protect the witness but may also extend to their families if they are under severe threat. However, while international statutes like the Rome Statute explicitly endorse these practices, Iranian domestic law lacks specific provisions on permanent identity alteration.

Physical alteration of witnesses' appearance is another protective strategy. This can involve using technical tools to modify the witness's voice and facial features during testimony or, in extreme cases, plastic surgery to permanently change their appearance. International instruments have embraced these approaches, enabling witnesses to testify in public sessions without risking exposure. Devices that distort voice and image are used alongside restrictions on photography and media coverage to prevent identification (Zappala, 2003).

Relocation of witnesses is a particularly effective yet resource-intensive protective measure. It involves moving witnesses to new residences, either temporarily or permanently, to prevent access by offenders. This method is often accompanied by providing housing, employment, and living expenses. Relocation can vary from staying with relatives to residing near police stations or in entirely new cities. Such measures aim to sever ties with environments that could lead to identification. International tribunals, including the Yugoslavia and Rwanda tribunals, have implemented relocation strategies to protect witnesses testifying about grave crimes (Strauss, 2014). In the case of Rwanda, over 20 witnesses were relocated domestically or internationally to ensure their safety (Rostai & Rahmanian, 2021).

In Iranian law, provisions for relocation are outlined in Article 17 of the Administrative Health and Anti-Corruption Law, which mandates the government to provide legal protection, security, and compensation for individuals who report crimes. This includes the option to transfer individuals to safer locations without reducing their employment rights or benefits. Article 214 of the Iranian Code of Criminal Procedure also allows investigators to take necessary measures, such as relocation, if witnesses or informants are identified and threatened by defendants.

Both the Rome Statute and Iranian domestic law recognize the importance of protecting witnesses' identities and preventing information disclosure. While the ICC employs extensive mechanisms, including relocation, pseudonyms, and physical alteration, Iranian law focuses on anonymity and relocation during high-risk scenarios. Despite significant advances, the implementation of costly relocation programs remains limited in practice due to financial constraints. The comparative analysis highlights areas where Iranian policies could expand to align more closely with international standards.

References

- Amerasingh, C. F. (2005). *Evidence in International Litigation*. Martinus Nijhoff Publication.
- Amini, Z., & Koushki, G.-H. (2017). Comparative Study of Witness Protection in Iranian Criminal Procedure and the Charter of Witnesses in England. *Criminal Law Research Journal*, 6(21).
- Ashouri, M., & Khodadadi, A. (2011). Fundamental Rights of Victims in the Criminal Procedure. *Criminal Law Teachings Journal*(2).
- Goldouziyan, I. (1995). *Comparative Criminal Law*. Jihad University Press (Majed).
- Hannibal, M., & Mountford, L. (2010). *Criminal Litigation Handbook*. Oxford University Press.
- Koushki, G.-H., & Amini, Z. (2017). Comparative Study of Witness Protection in Iranian Criminal Procedure and the Charter of Witnesses in England. *Criminal Law Research Journal*, 6(21).
- Mansourabadi, A., & Frooghi, F. (2016). *Criminal Procedure, Vol. 1*. Mizan Publications.
- Mozanzadegan, H., & Raoufiannaeni, H. (2010). Protection of Witnesses and Security in Criminal Procedure. *Legal Perspectives Journal*(18).
- Rostai, M., & Rahmanian, H. (2021). Civilizing Criminal Law in the Light of the Law Reducing the Punishment of Custodial Sentences. *Judiciary Law Journal*(133).
- Strauss, L. (2014). *Natural Rights and History*. Agah.
- Swan, C., Chamlin, N. C., & Trivito, L. (2002). *Criminal Investigations*. Jihad University Press.
- Taghipour, A. (2021). Limitations on the Defendant's Right to Cross-Examine a Witness in the Procedures and Jurisprudence of International Criminal Courts. *Journal of Islamic Jurisprudence and Law*, 1(2).
- Zappala, S. (2003). *Human Rights in International Criminal Proceedings*. Oxford University Press.